

УЧИТЕЛЯТ И ГРУБИЯНСТВОТО В УЧИЛИЩЕ

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Илка Неделчева Карева, директор

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Ангел Стоянов Ангелов

СУ „Сава Доброплодни“, гр. Шумен

ABSTRACT: В статията се разглеждат проявите на насилие и грубо отношение между учениците, както и причините за възникването на агресия. Анализирани са предпоставките, които пораждат грубиянство сред младите хора. Обърнато е внимание на ролята на учителите и на семейството при преодоляването на конфликтите между децата. Авторите се позовават на резултати от анкети, проведени сред ученици и учители в III ОУ „Димитър Благоев“ и СОУ „Сава Доброплодни“ гр. Шумен.

KEYWORDS: образование, училище, учители, ученици, агресия, грубиянство, насилие.

Грубиянството в училище идва отвън. То е една от големите заплахи за самата институция, за младите хора и за обществото. Училището е такова, каквито са обществото, улицата и парламентът. То диша околния социален въздух. То наблюдава. Важно е да припомним и друго. Основата на детската личност се изгражда главно в семейството и изключително важни са отговорностите на родителите и атмосферата в семейството.

Всички трусове в обществото рефлектират най-болезнено върху децата. Много от тях нямат нужните условия за да изживеят пълноценно своето детство. Загрижени за всичко друго, на родителите им остава все по-малко време да се занимават пълноценно със своите деца, да ги обсипят с нужното внимание и любов. Логично е децата да търсят своето място под слънцето, да искат да се изявяват и утвърждават. А къде са положителните примери, които да следват? Не намирайки опора в нещо положително, социално значимо и цялостно, те се обръщат към неподходящи образци за поведение. Възприемат неподходящи модели за подражание и оттук първите стъпки към отклонение от правилния път на поведение. Стига се до неизбежен сблъсък с обществено приетите норми на поведение. Незачитането на съществуващите морални ценности и норми води до постепенно деградиране на обществото като цяло. А това е трудно сравнимо с нещо друго и е много страшно. Децата, като най-невинните и незащитени същества, усещат най-ясно това, което се случва.

Негативните примери за следване не водят до нищо добро. Все по-често в информационния поток, с който ни заливат медиите, заема постоянно място една тема, която буди основателна тревога - това е проблемът за насилието, грубиянството, което се шири около нас и ни изпълва с безпокойство. Масовото излъчване на насилие по телевизията (филми, предавания, реалити шоу), компютърните игри, изпълнени с насилие - това са областите, към които се насочват децата.

Нарастването на проявите на насилие, в които участват подрастващите, прави този проблем изключително остър и болезнен. Още повече че грубото поведение е постоянен спътник и на училищния живот. Все по – често ставаме свидетели на жестоки и безпричинни сбивания, водещи до леки и по – тежки повреди, на грубо отношение към преподаватели, родители и други възрастни. Хуманизмът в обществото се проявява само тогава, когато се случи нещо страшно и непоправимо.

На фона на непрекъснато нарастваща детска престъпност у нас и намаляването на възрастовата граница на извършителите става ясно до колко тревожен и значим е разглежданият проблем. Все повече нараства необходимостта от това всички държавни органи и обществени организации да работят заедно, когато се касае за съдбата на децата и за осигуряване най-добрата защита на техните нрави и интереси.

Грубиянството е основно явление у живота на всяко живо същество. То е свързано с инстинкта за самосъхранение и помага на организма да използва заобикалящата среда за задоволяване на жизнените си нужди. Агресията и агресивността са от явленията, за които се дискутира по различни поводи и в различен смисъл. Една от причините за неопределените граници на явлението е тази, че в неговия житейски смисъл се влагат множество значения - като се започне от етническата вражда, физическото насилие по време на войни и се стигне до проявите на кариеризъм, обиди, подигравки, детски караници.

Податливостта към грубиянски прояви при децата.

Тя се формира поради пропуски - съзнателни или стихийни, допускани в процеса на социализацията, като семейство, училище и други. Моделите на поведение могат да бъдат усвоени както в семейството, така и в създадените неформални групи на общуване в училище, на улицата и други. В основата стои наличието на огромен брой социални факти, явления, хора, с които децата влизат в допир. Много от тези фактори са неконтролируеми от страна на грижещите се за правилното и пълноценно развитие на индивида в детска възраст.

Мотивите за подтискане на грубото отношение могат да се разделят на: страх от вина и страх от наказание. Различни причини карат личността да приписва агресивни намерения в съперника си. Това може да стане на основата на информация - лъжлива или вярна, или са на базата на естествения си опит, в който се е случвало личността да претърпи неуспех поради непредприемане на агресивни действия, когато другите участници са предприели такива и са имали успех.

Формиране на грубо отношение у децата

Грубиянското поведение предизвиква враждебност у другите, която на свой ред предизвиква засилване на грубиянството. Дете, чиито гневни изблици или хленчене печелят вниманието и водят до други желани действия на родителите, ще се научи да използва това поведение, за да постига удовлетворяване и на други подобни искания в бъдеще. Родителите могат да си купуват моментно облекчение, като отстъпват пред гневните избухвания или хленчовите, но по този повод неволно подкрепят това поведение и увеличават шансовете то да се появи отново.

Като поведенчески акт грубото отношение има цел и план на действие, тоест е мотивирано. Агресивното поведение е поредица от агресивни действия по отношение на едно или повече лица. То има ярко изразен социален характер, защото съществува винаги двустранност в отношенията между агресора и обекта на агресия. Мотивите за агресивни действия се свеждат до:

- търсене на лична изгода;
- облагодетелстване;
- нанасяне на вреда;
- злепоставяне.

Спонтанните реакции на децата почти винаги са съпроводени с обидни думи и враждебност. Всяко дете носи спомени на насилие в някакъв вид и степен. Тези минали събития образуват личен опит, който влияе върху собственото им поведение на подрастващи и нападащи. Някои от тях реагират агресивно, само когато отговорят на определена нападка или заплаха. Не бива да се внушават крайна добродетелност, която се проявява в подчинение и поглъщане на обиди.

Проактивната реакция при децата нерядко идва не защото я желаят, а защото самите те са агресивни, но това е тяхното противопоставяне на обидата и на нарушеното им

достойнство. Особено остра може да бъде тази реакция ако в даден случай са присъствали деца от противоположният пол – при момчетата. Обяснението за агресивното си поведение момчетата обясняват със: ”бутнаха ме; обидиха ме; удариха ме ...”

Домашната атмосфера и начинът на възпитание са съществени фактори за насилствено поведение. Преобладаваща част от децата, извършили различни агресивни актове, принадлежат към семейства, които се отклоняват от общо приетите стандартни норми на живот. От изключителна важност са възгледите, ценностите и начина на живот на родителите. Над 75% от децата, регистрирани в Детска педагогическа стая, са извършители на противообществени прояви, живеят в дисфункционална семейна среда, насилие, малтретиране, липса на емоционална връзка между децата и родителите, което е предпоставка за развитие на агресивни прояви.

Често малките деца се държат агресивно, за да предизвикат вниманието на околните около себе си. Те предпочитат да бъдат наказвани, а не пренебрегвани. Някои родители съзнателно формират агресия у децата си, като се аргументират, че ги учат да се защитават “да бъдат мъже”. Родители, които използват физическо наказание, особено ако то е често и неоснователно, формират у децата си по – висока степен на враждебност и агресивност.

Семейната среда може да въздейства положително върху равнището на агресията при децата. Подпомагането, споделянето и показването на емоционална съпричастност се проявяват още през първите години от живота на детето. Родителите могат успешно да коригират поведението на своето дете чрез даване на личен пример и системно и целенасочено позитивно възпитание.

Училището е другият мощен фактор, където се формира или се проявява грубиянството на децата. Те имат удивителна способност да показват чрез поведението си какво чувстват и какво могат да понесат, както и какво не могат да понесат.

Ако в училището доминира атмосфера на бездушие и формализъм, ако не се обръща внимание на проблемите на учениците и се прилагат несправедливи наказания, това допринася за трудното приспособяване към условията на училището, отчуждаване от учителите, формиране на отрицателно отношение към училище и учители, немотивирани и избирателни отсъствия от учебни часове и безцелно скитане извън училище. Така могат да възникнат ситуации, в които да се прояви агресивност. Когато не се обръща сериозно внимание на преодоляването на трудности при ученето и усвояването на учебния материал, учениците изпитват чувство на неадекватност, липса на способности за успех, занижават самооценката си, а в някои случаи, поставени от учител (волно или неволно) в неблагоприятна ситуация, изпитват чувство за малоценност. В резултат на което се проявява естествена тенденция към компенсиране на чувството, че си по-малко ценен и способен от другите чрез недисциплинираност, неподчинение, грубо, арогантно, в някои случаи цинично държание. Във всички тези случаи учениците често се намират в състояние на душевно неравновесие и несигурност, което е вероятната причина за агресивни постъпки.

Най-често грубиянството и агресията в училище се проявяват от страна на по-големите ученици към по-малките под формата на блъскане, събаряне на земята, както и раздаване на удари без повод, без сериозна причина.

Наблюденията показват, че ако по-малките ученици са обект на агресия и насилие в един повече или по-малко възрастово ограничен период от време, то съществува една група ученици, които са обект на насилие, докато стане време да напуснат училище. В тази група попадат деца, носещи някакъв отличителен белег (дребен ръст, късогледство, тромавост в движенията и други външни белези).

Какво установихме ние?

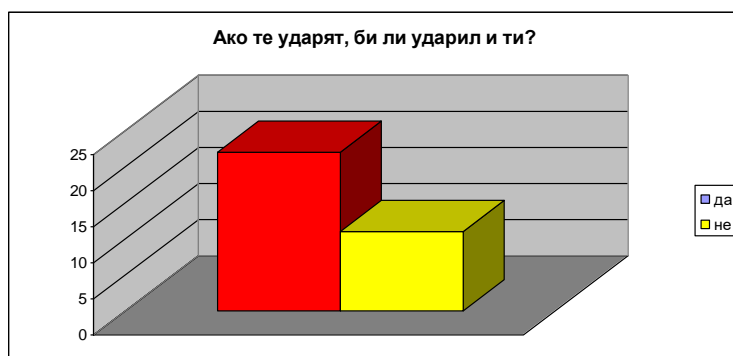
За да установим до каква степен грубиянството присъства в българското училище, проведохме анкетно проучване в две шуменски училища – Трето ОУ „Димитър Благоев” и СОУ “Сава Доброплодни”. В него взеха участие ученици от V, VIII, IX и XII класове, както и преподаватели в начална и горна степен. Какви резултати констатирахме:

На въпрос: „Къде най-често виждаш насилие?“, най-малко присъства отговорът „В къщи“. В по-голяма степен насилието за децата е на улицата (24), по телевизията (20) и в училище (18). Трябва да се обърне внимание и на факта, че близо 40% от анкетираните са посочили повече от един възможен отговор.

Децата от прогимназиална степен са отговорили, че предпочитат компютърните игри, в които присъства насилие. Не така стои въпросът с анкетираните ученици от горен курс, за които филмите и игрите с логически и стратегически сюжет са по-предпочитани, т.е. петокласниците и осмокласниците са по-податливи на външното влияние на развлекателния софтуер и филмите.

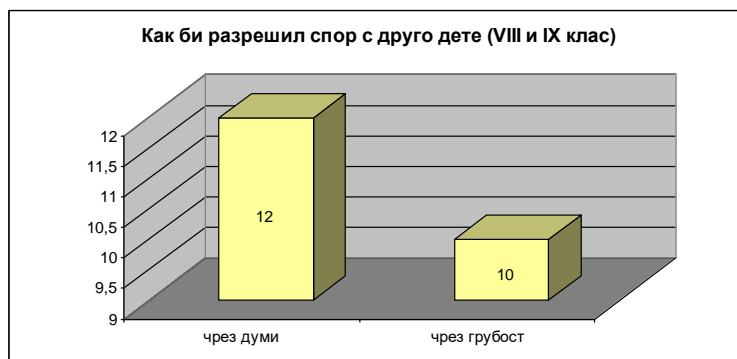
Въпросите, свързани с личното отношение спрямо съучениците, намират разностранни отговори. И все пак децата са склонни да отвърнат на гресията с агресия, но в повечето случаи само ако бъдат провокирани.

Близо 70% от анкетираните заявяват, че не се държат грубо, но биха ударили съученик, ако бъдат предизвикани.

Тревожен е фактът, че 50% от учениците биха решили спора с друго дете чрез проява на грубиянство. От графиките на фиг. 2 и фиг. 3 ясно се вижда, че възрастта влияе върху миогледа на децата. Учениците от V клас са по-склонни да намерят изход без насилие, докато тинейджърите в VIII и IX клас ще прибегнат до грубиянски прояви.

фигура 3

Тези резултати трябва да ни накарат да търсим още начини да ангажираме вниманието на децата в положителна насока.

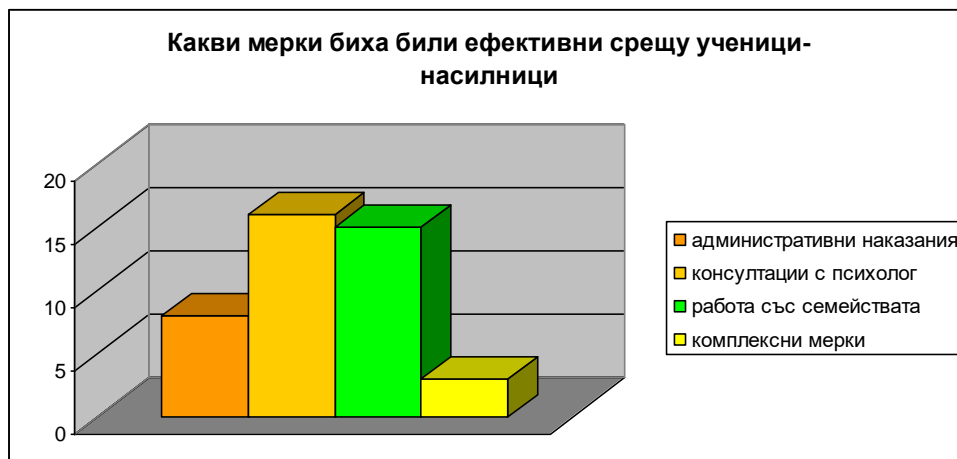
Анкетното прочуване констатира и още една много тревожна тенденция - семейството не играе важна роля при преодоляване на грубиянството между учениците, а родителите нямат нужния авторитет да въздействат на децата си по този проблем. Така смятат 90% от участвалите в допитването ученици от V, VIII и IX клас. Единствено дванадесетокласниците осъзнават колко е важно в семейството да има диалог за преодоляване на конфликтните ситуации в училище и извън него.

В отговорите на преподавателите от двете училища се открояват сходни проблеми. Според учителите, нивото на насилие между учениците варира от ниско до средно, но не липсват и отговори „Високо”. Най-често прояви на насилие се срещат сред учениците две възрастови групи: от 11 – 13 години и 14 – 16 години. Това, според нас, може да се дължи на факта, че в тази възраст децата навлизат и са в периода на пубертета, когато се изграждат характеристиките им и когато общуването с тях е доста затруднено.

Насилието сред учениците според анкетиранияте възниква най-вече заради:

- дефицит на общуване в семейството;
- толерантността на обществото към проявите на насилие;
- ниската култура;
- неумението подрастващите да се справят по друг начин с възникналите конфликти;
- недостатъчно възможности за осмисляне на свободното време на учениците.

След тези констатации напълно логично следва въпросът за мерките, които трябва да се предприемат за предотвратяване на насилието. Преобладаващата част от анкетиранияте служители смятат, че ще бъде полезно да се провеждат системни консултации с психолог и да се работи интензивно със семействата на деца – насилници. Някои от преподавателите намират изход единствено в комплексните мерки.

фигура 4

Справянето с грубиянството започва с преосмислянето на негово значение. Ако все още възприемаме грубиянството като недостойно поведение, нараняващо и оскърбяващо другите, тогава грубиянството би могло да се ограничи по няколко начина:

- Чрез заместване на агресивните поведения с неагресивни;
- Чрез промяна на атрибуцирането-непрекъснатото търсене на враждебност в действията на другите се заменя с приписване на доброжелателност;
- Чрез емпатия и заставането на чуждата гледна точка; когато сме разочаровани, обидени и наранени, ние не отчитаме как другият възприема ситуацията и какви са неговите чувства, чрез заставането на чуждата гледна точка ние получаваме възможност да се докоснем до болката и наранеността на другия и стова да вземем решение да прекратим агресивността, освен това когато се докоснем до чувствата на другия, у нас ще се появи чувство на състрадание, което също ще ни помогне да ограничи враждебността, изпитана към другите.

Преодоляването на стремежа за агресивни прояви може да се осъществи чрез премахването на обективните фактори, които ги предизвикват, като се използват и някои средства като: наказанията на агресивната личност и на агресивните модели, и на награждаването на алтернативни модели на поведение като средство за намаляване на агресивността.

Очевиден начин за намаляване на агресивността е тя да бъде наказана - има известни основания да се вярва, че наказанието може да бъде полезно, ако се прилага разумно. Установено е, че ако деца бъдат подложени на физическо насилие от възрастен човек, който преди това е бил грижлив и сърдечен с тях, те са склонни да изпълнят желанията му дори когато той не е при тях. От друга страна, когато са физически наказвани от човек, които са отнася с тях равнодушно и студено, децата по-рядко се съобразяват с желанията му, след като той е напуснал стаята. Друг фактор с голямо значение за ефективността на наказанието е неговата суровост. Суровото наказание може да бъде прекалено фрустриращо. Тъй като фрустрацията е една от причините за агресия, добре е да се избягват подходи, причиняващи фрустрация, ако целта е да се обуздае агресията.

Съществено значение за намаляване на агресивните действия има възпитанието и самовъзпитанието на човека. То се постига чрез стремежа да се избягват преживяванията на омраза към другите, като не трябва да се допускат чести и дълготрайни състояния на потиснатост, на стресове и фрустрации. Ако човек не може да избягва преживяване на ядосване, необходимо е да се научи да го овладява, като не му дава възможност да се изразява в агресивни действия.

Културата на поведението, хуманизирането на взаимоотношенията има важно значение в процеса на възпитание и самовъзпитание. Уважението към личността на другия, зачитането на неговите права и достойнства, независимо от неговата расова, етническа, верска принадлежност, е съществен показател за хуманизирането, а оттам и за преодоляването на проявите на агресия между хората.

Изводи и констатации

В началото на 21 век, въпреки напредъка на материалната и духовна култура, все повече се увеличават проявите на агресивно поведение, изразяващо се в различни форми на насилие. Тези прояви често имат различни причини, но е по-лесно да се обясняват и оправдават с агресивната природа на човека. Не трябва да се слагат под един знаменател всички, когато един е извършил нещо неприемливо, а да се помогне за завръщането на тази личност в обществото. Много фактори влияят върху формирането на личността, някои от тях са предпоставка за агресивно поведение. В социализацията на индивида възникват противоречия, те не могат да бъдат изкоренени.

Уважението към личността на другия, зачитането на неговите права и достойнства, е съществен показател за хуманизирането, а оттам и за преодоляването на проявите на агресия

между хората. Това се постига както чрез системно възпитание, така и чрез постоянното самовъзпитание на всеки човек, насочено към все по – високо издигане на равнището на неговата човечност и въздържане от участие в каквото и да било агресивно поведение. Необходима е по-голяма хуманност в отношенията с децата. Те трябва да бъдат приучвани да откриват естетическите неща в живота и да ги развиват като част от своето поведение. Децата имат нужда от това да им се покаже, че са обичани, независимо от допуснатите грешки. Те трябва да виждат, че ние се отнасяме с разбиране към проблемите им, че сме готови да им помогнем, тогава, когато се нуждаят от това. Дали децата, които са агресивни, ще продължат да бъдат такива или успешно ще заемат полагащото им се място в обществото? Всичко това зависи единствено от нас.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Berkowitz, L., Agression:Its causes, Cosequences and control. Philadephia, Tempele University, Press 1993.
2. Геновска, К. Лоренц и неговата теория, сп. Психология, кн. 6, 1989 г.
3. Гайдаров, К., Девиантното поведение на непълнолетните, С., 1998 г.
4. Десев, Л., Речник по психология, С., 1999 г.
5. Крэйхи, Б., Социальная психология агрессии. СПб, 2003 г.
6. Карагъзов, И., Психологическа диагностика на отклоненията в развитието и поведението на детето и юношата, Благоевград, 1999 г.
7. Левитов, Н., Психологическое состояние агрессии, сп. Вопросы психологии, кн. 6, 1972 г.
8. Левкова, И., Психология на развитието, 2003 г.
9. Милков, Л., Обща педагогика, С. 2004 г.
10. Медиите и насилието.Може ли популяризирането на насилие да бъде опасно?, сп. Обществено възпитание, 5 бр., 2001 г.
11. Попов, Х., Човешка агресия, С. 1999 г.
12. Попов, Х., Психология на човешката агресия, С. 2000 г.
13. Сп. „Обществено възпитание”, 3 бр., 2000 г.
14. Стаматов, Р., Детска психология, П. 2006 г.
15. Стаматов, Р., Минчев, Б., Психология на човека, П. 2004.

Илка Неделчева Карева – Директор на III ОУ “Димитър Благоев”
гр. Шумен ул. “Харалан Ангелов” 17а
kareva@abv.bg

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова – Преподавател по Български език и литература
- III ОУ “Димитър Благоев”
гр. Шумен ул. “Харалан Ангелов” 17а
tdaa@abv.bg

Ангел Стоянов Ангелов – Преподавател по ИТ - СУ “Сава Доброплодни”
гр. Шумен бул. „Мадара” 34
a4o_bg@yahoo.com